

PSIXOLOGIYA TARIXI VA INSON HAYOTIDA AHAMIYATI

¹Eshmuminova Shahnoza Turdali qizi

Termiz Davlat Universiteti Kimyo fakulteti talabasi,

²Maxamadiyeva Husnola Zaxriddin qizi

Termiz Davlat Universiteti Kimyo fakulteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7435517>

Annotatsiya. Psixologiya tarixi uzoq o'tmishdan totib to hozirgi kunga qadar psixologik haqidagi fikrlarning paydo bo'lishi va uning rivojlanishini o'rganadi. Psixologiya o'zining uzoq o'tmishiga va qisqa tarixiga ega. Ushbu maqolada psixologiya tarixi va uning inson hayotidagi ahamiyati haqida o'ziga xos fikrlar keltirillgan.

Kalit so'zlar: Psixologiya, Antik filosofiya, Subyektividealizm, Obyektividealizm, Materializm, Idealizm.

Psixologiya tarixi fanining predmeti va vazifalari mavzusini o'tishdan maqsad, ya'ni psixologiya fani XIX asrning 2-yarmida alohida fan sifatida ajralib chiqdi, shunday ekan, demak, psixologiya fanining ilk ilmiy-dunyoviy g'oyalarini ilgari surgan olimlar va faylasuflarning ta'limotlarini o'rganib chiqamiz, ulardagi ong tushunchasi tana, ruh, jon haqidagi materialistik va idealistik oqimlari namoyondachilarining qarashlarini va asarlarini bilishdan iboratdir. SHundan avvalo insoniyat tomonidan hayvonlarga va insonlarga bo'lgan psixik hayot hodisalari tomonidan hayvonlarga va insonlarga xos bo'lgan psixik hayot hodisalari haqidagi bilimlarning asta-sekin to'planib borishi tarixi ekanligini tushuntirishdan deb bilamiz. Psixologiya tarixi uzoq o'tmishdan totib to hozirgi kunga qadar psixologik haqidagi fikrlarning paydo bo'lishi va uning rivojlanishini o'rganadi. Psixologiya o'zining uzoq o'tmishiga va qisqa tarixiga ega. Psixologiya haqidagi dastlabki fikrlar bundan ikki yarim ming yil ilgari paydo bo'ldi. Psixologiya fan sifatida XIX asrning ikkinchi yarmigacha falsafa fanining tarkibida rivojlangan. Ilmiy psixologiyagacha bo'lgan davrda psixologiya dastlabki og'zaki fan sifatida, keyin esa yozma fan sifatida mavjud bo'ldi. Shunga qaramasdan insonlarning jamiyatga, tabiatga va tirik mavjudotlarga va ijtimoiy muhitga nisbatan bo'lgan munosabatlari ma'lum funktsiya va mexanizmlar yordamida qanday amalga oshirilishi, bu mexanizmlar asosini nima tashkil qilishi savol tariqasida namoyon bo'lar ekan. Psixologiya haqidagi dastlabki fikrlar Antik filosofiyada vujudga kela boshladi. Agar biz psixologiya haqidagi fikrlarning rivojlanish tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, bu fikrlar uzoq o'tmishdan to shu kunga qadar ikkita oqim nuqtai nazardan hal qilinib

kelinmoqda, ya'ni :

1. Idealistik;

2. Materialistik;

Antik falsafada idealistik oqimning eng yirik namoyondachilari Sakrat va shogirdi Platon hisoblanadi. Ularning asosiy fikrlari idealistik nuqtai nazardan nazardan shu bilan asoslanadiki «jon, ruh va tana alohida-alohida substantsiya hisoblanadi. Tana tirik yoki o'lik holatda materiadir, agar tanaga jon yoki ruh qo'shiladigan bo'lsa, u tirik materiyaga aylanadi va ruh paydo bo'ladi. Agar tanani jon yoki ruh tark etgan bo'lsa, tana substantsiya sifatida mavjud bo'ladi va ruh yo'qoladi. Jon yoki ruh bir tanadan ikkinchi tanaga o'tishi mumkin. U ilohiy kuchga buysungan bo'lib, u tanadan bu tanaga o'tish nafaqat ollohgagina bog'liqdir deb hisoblaydi» Ularning bu g'oyasi Platon tomonidan yozib qoldirilgan dialoglarida o'z ifodasini topadi. Idealistik oqimining o'zi ikki xil ko'rinishga ega bo'ladi:

A) Subyektividealizm;

B) Obyektividealizm;

Idealizm-ongning borliqqa munosabati masalasida materializmning qarama-qarshi ularoq ong, ruh-birlamchi, moddiy dunyo. Borliq-ikkilamchi, ong-sezgi. Tasavvur va tushunchalarning mahsulidir da'vo qiluvchi g'ayri ilmiy falsafiy oqim. Subyektiv idealizm-fan va ijtimoiy amaliyotning dalillariga qarama-qarshi o'laroq moddiy dunyoning ob'ektiv ravishda mavjudligini inkor qilib, reallik deb faqat individual ong sub'ektiv (ichki) sezgi obrazlarini tan oluvchi idealistik oqim.

Al-Hakim at-Termiziy ta'limotidagi muhim masalalardan biri insonda bilish (al-ma'rifa) haqidagi fikrlar majmuidir. Bilish maxsus qolip (jihoziy xos)ga ega bo'lib, u to'rtta asosiy qismdan iboratdir,- deydi alloma. Ulardan birinchisi idrok etish orqali bo'lib, ular insondan tashqi bo'lgan hissiyotlar - bilim, tajriba va malaka, ularni tushunib idrok etib, ulardan o'z faoliyatida foydalana bilish. Bu tizimning faoliyatida ko'z, quloq, til kabi a'zolar bilan bir qatorda tashqi ma'lumotlarni qabul qilish, bunda insonning zehni, fahm - u farosati, quvvai hofizasi katta rol o'ynaydi. Yana bir xil vositalar borki, bular hayajonlanish, hissiyot, shuur bilan bog'liq holatlarda (masho'ir) (jigar, taloq, buyrak, shahvat bilan) namoyon bo'ladi. Ikkinchi tizim insonda bor bilim vositasida amalga oshiriladi. Uchinchi tizim axloq masalalari bilan uyg'unlashib amalga oshadi; bu so'nggi ikkalasi mushtarak bo'lsa, insonda ziyraklik, latofat, yuksak salohiyat kabi alohida fazilatlar yuzaga keladi. Inson erishishi qodir bo'lgan bilim - tasavvufiy ma'rifat yoki hikmat («gnosis») deb, uni inson qalbida tajalli bo'lgan ilohiy bir nur bilan tenglashtirdi. Chunonchi, shariatning turli masalalarini talqin qilib, uni hayotga tatbiq qilishga qodir bo'lgan bilim (ilm)dan farqli o'laroq,

ma'rifat (gnosis) o'sha narsalarning yashiringan (sirli) mohiyatini, oxir oqibatda uning ilohiy mohiyatini anglashga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.G.YAroshevskiy «Istoriya psixologii» Moskva. Izd. «Nauka» -1979 yil.
2. A.N.Jdan. «Psixologiya ot antichnosti do nashix dney» Moskva, «Nauka» -1989 y.
3. Qodirova A. B. AL-HAKIM AT-TERMIZIY ASARLARIDA PSIXOLOGIK QARASHLARNING ILMIY MAZMUNI VA SO'FIYLIK NAZARIYASI BO'YICHA TAHLILI. TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTLARI 2021/1-SON.139-140 b.